

חשבון נפש בפוליטיקה האיראנית: השמרנים והרפורמיסטים לאחר הבחירות לנשיאות

רז צימט

בחודשים שחלפו מאז הבחירות לנשיאות איראן במאי 2017, שהסתיימו בניצחונו של הנשיא רוחאני, מנהלים שני המחנות הפוליטיים המרכזיים באיראן: השמרני והרפורמיסטי, דיון בהמשך דרכם. במחנה השמרני עולה דרישה לחשבון נפש לנוכח שורת התבוסות שנרשמו לחובתו בשנים האחרונות. עיקר הביקורת הפנימית מתמקדת בכישלונם של השמרנים לגייס את תמיכת הציבור, ובמיוחד הצעירים. במחנה הרפורמיסטי, לעומת זאת, עולה לדיון התועלת שבהמשך שיתוף הפעולה עם הנשיא רוחאני ועם שמרנים מתונים על רקע כישלון לקדם רפורמות אזרחיות, ולו מוגבלות. תהליכי החשיבה מעידים על הכרת שני המחנות בחולשותיהם הבסיסיות, אך יכולתם לקדם תהליכי שינוי משמעותיים מוטלת בספק רב, לכל הפחות כל עוד המנהיג הנוכחי ח'אמנהאי מחזיק ברסן השלטון. עם זאת, השיח הפוליטי הנוקב עשוי להצביע על המגמות במאבק הצפוי על זהותה של הרפובליקה האסלאמית בעידן שלאחר ח'אמנהאי.

מאז הבחירות לנשיאות איראן במאי 2017, שהסתיימו בבחירתו המחודשת של הנשיא חסן רוחאני, מתנהל בשני המחנות הפוליטיים המרכזיים באיראן: השמרני והרפורמיסטי, דיון נוקב סביב המשך דרכם לנוכח תוצאות הבחירות. בעוד השמרנים מתמקדים בניתוח הגורמים שהובילו לתבוסתם בבחירות, הרפורמיסטים בוחנים מחדש את התועלת שבהמשך שיתוף הפעולה עם הנשיא ועם גורמים מתונים במחנה השמרני.

בעקבות ניצחונו הסוחף של רוחאני וההישגים המשמעותיים בהם זכו המועמדים הרפורמיסטים בבחירות למועצות המקומיות, שנערכו במקביל לבחירות לנשיאות, נשמעות במחנה השמרני קריאות לחשבון נפש. ברקע לביקורת הפנימית ולדרישה לשינוי ניתן לציין את שורת התבוסות שנרשמו לחובת השמרנים בשנים האחרונות, ובראשן ניצחונות הנשיא רוחאני בבחירות 2013 ו-2017, והישגם המשמעותי של הרפורמיסטים בבחירות הפרלמנטריות בשנת 2016.

השיח המתנהל בחודשים האחרונים במחנה השמרני מתמקד בפער המתרחב בין הימין השמרני והציבור האיראני, ובמיוחד הדור הצעיר המתרחק מהערכים הדתיים והמהפכניים ואינו סבור עוד שבידי השמרנים יכולת לספק פתרונות למצוקותיו ולדרישותיו. אחד המבקרים הבולטים בקרב השמרנים הוא פרופ' אמיר מוחביאן, פרשן פוליטי בכיר ועיתונאי הנחשב כיום לאחד האסטרטגים המובילים במחנה השמרני. בשורת ראיונות לתקשורת האיראנית הצביע מוחביאן על הצורך להתאים את הימין השמרני לשינויים החברתיים המתחוללים בעשורים האחרונים באיראן, וזאת מבלי להתפשר על ערכיו הדתיים. לטענתו, בעקבות ניצחונו המפתיע של המנהיג הרפורמיסטי מוחמד ח'אמנהאי בבחירות 1997 לנשיאות,

אימצו השמרנים גישה פופוליסטית ודחקו משורותיהם אנשי דת ופוליטיקאים שמרנים מסורתיים, ובהם הנשיא לשעבר אכבר האשמי רפסנג'אני, הנשיא המכהן רוחאני ויו"ר המג'לס, עלי לאריג'אני, שנחשבו לעמוד התווך של המחנה. השגת השלטון הפכה יעד מרכזי עבור השמרנים, גם במחיר ויתור על ערכים ואובדן זהות. השמרנים העדיפו לחקות את דרכם של הרפורמיסטים במקום לנסות ולגייס תמיכה ציבורית, בכלל זאת בקרב צעירים ומעמד הביניים, בדרכם שלהם. מוחביאן מביא כדוגמא את גיוס הראפר הידוע אמיר תאתאלו על ידי המועמד השמרני בבחירות לנשיאות, אבראהים ראיסי, כדי לשפר את תדמיתו בקרב הצעירים. לא זו בלבד שהמהלך לא סייע לאיש הדת השמרני, אלא אף עורר נגדו לעג. ביקורת נשמעה גם בעיתונות השמרנית, שהציגה את "תופעת תאתאלו" כביטוי למשבר הזהות שבפניו ניצבים השמרנים ולגישה הפופוליסטית המאפיינת אותם. מוחביאן קרא לשמרנים להישאר נאמנים לערכיהם אך גם לגבש אסטרטגיה חדשה ופתרונות מעשיים לדרישות הציבור, ובמיוחד הצעירים, בתחומי הכלכלה וחירויות הפרט. הוא המליץ גם על שינויים מבניים, ובראשם כינוס קונגרס לאומי או מועצה לאומית שיחזקו את הקשר עם הציבור הרחב ויפעלו לשיקום המחנה השמרני.

לקריאה לרפורמה במחנה השמרני הצטרף גם ראש עיריית טהראן לשעבר, מוחמד באקר קאליבאף, שפרש מהמרוץ לנשיאות ימים ספורים לפני הבחירות. בעקבות תוצאות הבחירות למועצות המקומיות, שהביאו לניצחונם המוחלט של הרפורמיסטים בעיריית טהראן, נאלץ קאליבאף לפרוש גם מתפקידו כראש עיר. בסוף יולי פרסם קאליבאף מכתב פומבי שהופנה ל"צעירים המהפכניים" באיראן, שבו קרא לביקורת עצמית ולרפורמות במחנה השמרני. הוא טען כי תבוסת השמרנים בבחירות נבעה מבעיות מבניות ומהתנהלות לקויה המחייבות שינוי בסיסי והקמת זרם "ניאו-שמרני" בהובלת הצעירים. מכתבו עורר אומנם ביקורת מצד יריביו הפוליטיים, שטענו כי כל כוונתו היא לשמר את מעמדו הפוליטי לאחר תבוסתו, אך גם זכה לתמיכה מצד רבים במחנה השמרני שקראו לאמץ את המלצותיו על מנת לאפשר לשמרנים לזכות מחדש באמון הציבור.

גם במחנה הרפורמיסטי נשמעות כיום קריאות לבחינה מחודשת של היעדים והאסטרטגיה. בעוד שאצל השמרנים עלה הצורך בחשבון נפש מתבוסתם בבחירות, הרי שהצורך בשינוי בקרב הרפורמיסטים התעורר לנוכח האכזבה מהתנהלות הנשיא רוחאני לאחר הבחירות וההכרה בכישלונם לנצל את הישגיהם הפוליטיים על מנת לקדם את תפיסת עולמם, במיוחד ביחס לשיפור חירויות האזרח. בעת הרכבת ממשלתו החדשה התחוויר כי הנשיא רוחאני, שהעדיף להימנע מעימות עם הממסד הדתי השמרני, בחר להתעלם מרוב דרישותיהם של הרפורמיסטים, נמנע מאיוש משרדי הממשלה הנחשבים רגישים במועמדים רפורמיסטים ולא שילב נשים ובני מיעוטים בממשלתו. התנהלות הנשיא העלתה מחדש את שאלת תמיכת הרפורמיסטים בנשיא. ערב הרכבת הממשלה הצהיר יו"ר סיעת הרפורמיסטים במג'לס, מוחמד רזא עארף, כי יש השוכחים לאחר זכייתם בבחירות את מי שפעל למענם וכי רוחאני חב את ניצחונו לרפורמיסטים. חרף האכזבה מהרכב הממשלה החדשה הדגישו רוב הדוברים המזוהים עם המחנה הרפורמיסטי כי אין לרפורמיסטים ברירה אלא להמשיך בתמיכתם בנשיא על מנת לא להסתכן בהתחזקות הקיצונים. הפרשן הפוליטי הבכיר, פרופ' סאדק זיבאכלאם, ביטא עמדה זו כשטען כי אף על-פי שרוחאני קרוב יותר בעמדותיו לשמרנים

מאשר לרפורמיסטים, יש להמשיך בתמיכה בו ולהסתפק בביקורת כלפי מדיניותו משום שהאחריות לכישלונו תיפול גם על כתפי הרפורמיסטים.

לצד הביקורת הגוברת כלפי הנשיא עלו במחנה הרפורמיסטי קריאות לבחון מחדש את האסטרטגיה לקראת מערכות הבחירות הבאות למג'לס (2019) ולנשיאות (2021). מספר פוליטיקאים רפורמיסטים בכירים הטילו ספק בתועלת שבהמשך שיתוף הפעולה עם שמרנים מתונים, בטענה שהקואליציה עימם בבחירות האחרונות למג'לס הביאה לבחירתם של מועמדים בעלי השקפת עולם שמרנית, שנתמכו על-ידי הרפורמיסטים וערקו משורותיהם לאחר הבחירות. באחרונה הצהיר יו"ר הסיעה הרפורמיסטית במג'לס עארף כי בבחירות הבאות ירוצו הרפורמיסטים באופן עצמאי ולא יסכימו לכונן קואליציה עם פוליטיקאים שמרנים.

אין זו הפעם הראשונה ששני המחנות הפוליטיים באיראן מקיימים תהליך של בחינה מחודשת. בעקבות ניצחונות הרפורמיסטים בסוף שנות התשעים החל לצמוח באיראן זרם שמרני חדש. לפוליטיקה האיראנית נכנסו צעירים שמרנים, בני הדור השני של המהפכה, רובם בוגרי מלחמת איראן-עיראק, שביקשו להחיות את ערכי המהפכה האסלאמית אך הדגישו במקביל את הצורך בפיתוח כלכלי וברפורמות חברתיות וכלכליות. השמרנים החדשים, שמחמוד אחמדינז'אד היה מהבולטים ביניהם, ביקשו להציג עצמם כחלופה ממשית הן לדור הוותיק של השמרנים, שנתפסו כבלתי רלוונטיים, בעיקר על-ידי הדור הצעיר, והן לרפורמיסטים, שבמאבקם לרפורמות פוליטיות ולמען זכויות אזרח נתפסו במידה רבה כאיום על ערכי המהפכה הבסיסיים. מהצד השני, הדיכוי הפוליטי והשתלטותם המחודשת של השמרנים על המוסדות הפוליטיים הנבחרים חוללו בעשור הקודם חשיבה מחודשת גם בקרב הרפורמיסטים, שגילו נכונות לקבל על עצמם את כללי המשחק של המשטר ולשתף פעולה עם גורמים שמרנים מתונים תוך נכונות להסתפק – לפחות בטווח הקצר – בשיפור המצב הכלכלי, בהגברת הפתיחות למערב ובצמצום מוגבל והדרגתי של מעורבות הממשלה בחיי האזרחים.

תהליכי החשיבה הפנימיים בקרב השמרנים והרפורמיסטים מעידים על הכרתם בחולשותיהם הבסיסיות. השמרנים מכירים בניכור ההולך וגדל מצד הציבור כלפי הממסד הדתי-השמרני ואילו הרפורמיסטים מכירים בכישלונם לקדם רפורמות אזרחיות – ולו מוגבלות – חרף הישגיהם בבחירות. יכולתם של שני המחנות לקדם תהליכי שינוי משמעותיים ויעילים מוטלת, עם זאת, בספק רב. הצלחת השמרנים לגייס תמיכה ציבורית, במיוחד בקרב הצעירים, מחייבת נסיגה מהדוגמה האסלאמית-המהפכנית בניגוד לעמדת המנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי. לעומתם, הרפורמיסטים נהנים אומנם מתמיכה ציבורית רחבה יותר, אך ניסיון העבר הוכיח כי השמרנים נחושים לנטרל את כוחם הן באמצעים חוקיים, בעיקר באמצעות פסילת מועמדים רפורמיסטים בבחירות, והן באמצעות דיכוי פוליטי ואזרחי. אף על-פי כן, השיח המתנהל בשני המחנות הפוליטיים אינו חסר חשיבות. ראשית, משום שהוא משקף הכרה גוברת בצורך להתאים את האידיאולוגיה והאסטרטגיה הפוליטית לתנאי הזמן ולמציאות המשתנה, ושנית, משום שהוא מצביע על הכיוונים והמגמות במאבק הצפוי על זהותה של הרפובליקה האסלאמית בעידן שלאחר ח'אמנהאי.